

MMA•MMKI

AZ UTOLSÓ GARABONCIÁSOK

A MAGYAR ELLENKULTÚRA (1958–1996)

KONFERENCIA

2

A KONFERENCIÁT ÉLŐBEN KÖZVETÍTJÜK
YOUTUBE-CSATORNÁNKNON: @MMAMMKI

2022. március 2., 10.00

KÉRJÜK, RÉSZVÉTELI SZÁNDÉKÁT
HONLAPUNKON JELEZZE: MMA-MMKI.HU

PESTI VIGADÓ
a Magyar Művészeti Akadémia székháza

Előszó

Az első műhelytalálkozó tapasztalata az volt, hogy a XX. század második felében kialakított magyar kulturális fősodorral szemben számos jelentős alkotó képezett ellenáramot. Személyük és tevékenységük ismertté vált, hatásuk kellően jelentős volt ahhoz, hogy olykor maga a fősodor is válaszoljon rá. Az idei találkozó célja az, hogy az ellenkultúrát elméleti szinten is bemutassa. A művelődési résztartomány neve önmagában is kérdéses: ha az előtagja az ellen-, akkor nyilván valamivel szemben áll. Mennyiben tekinthető ellentétesnek Makovecz Imre korai építészete és későbbi szövetsége, de az 1960-as években a Pollack Mihály téri üvegirodaépületen dolgozó Fekete György munkássága? Najmányi László, Nagy Feró és Deák-Bárdos Ági zeneisége miben tért el a korszak három sztárjától: Koncz Zsuzsa, Zalatnay Sarolta és Kovács Kati dalaiétól? A ma kifejezetten népszerű Petri György, a pályája elején járó Esterházy Péter vagy Nagy Gáspár – hivatalos folyóiratokban megjelent írásaikkal együtt – nevezhető-e az ellenkultúra alkotóinak? Vajon Markó Iván esetében a Béjart-hatáson túl mi adta a korabeli közönség számára az undergroundjellegű, a politikailag érzékeny – sőt olykor betiltott – szűzsék?

A találkozó célja, hogy számos legendával leszámoljon, így az Állambiztonsági Szolgálat és az ellenzéki jellegű ellenkulturális rendezvények, a performanszok és a koncertek kapcsolatát is elemzik a kutatók. Számos egykori és mai tabu kerül terítékre: így például a hit és az underground, az újprotestáns kisegyházak kulturális szerepe, vagy éppen a keleti spirituális tanok térhódítása. Ugyanakkor azt az oldalt is elemzik az előadók, ahonnan az ellenkultúra nem kísértés, hanem kihívás volt: hogy mit jelentett a 3T rendszerét kényszerűségből elfogadó művészek számára. Felmerülhet továbbá a kérdés, hogy a felszámolt parasztság öröksége, a népművészet az 1980-as években mivel járulhatott hozzá a kortárs művészetekhez? A találkozó előadások és viták keretében mutatja be a felvetett témákat és igyekszik minél több további kérdést feltenni.

Windhager Ákos

Program

- 10.00–10.05   Köszöntő
- 10.05–10.10   Bevezető: *Windhager Ákos*

„Jelbeszéd az életünk”

- 10.10–10.30   *Csatári Bence*: A kis gézengúztól a nagy popdíváig – *Koncz Zsuzsa* pályafutása
- 10.30–10.50   *Bólya Anna Mária*: Izzó planéták a hideg univerzumban – *Markó Iván* táncszínháza

„Táncol a csönd háztetőkön”

- 10.50–11.10   *Martsa Piroska*: „Csendes erő” – *Martsa István* szobrászművész élete és munkássága
- 11.10–11.30   *Zuh Deodáth*: „Ellenállás a kultúra által” – Építészet és ellenkultúra Magyarországon 1989 előtt (esettanulmányok)
- 11.30–11.40   Kérdések, hozzászólások
- 11.40–12.00   Szünet

„Minden strófa után egy katasztrófa”

- 12.00–12.20   *Kiss Eszter Veronika*: A „hangépítész” – *Kiss Ferenc* meghatározó szerepe a hazai világzene színpadán
- 12.20–12.40   *Máthé Áron*: „Ellenkultúrák” a kommunista diktatúra időszakában (közelítések)

12.40–13.00 *Horváth Gergely: Ellenkultúra-e a keresztény könnyűzene?*

13.00–13.10 Kérdések, hozzászólások

13.10–13.30 Szünet

„Minden kornak megvannak a maga modernjei”

13.30–13.50 *Falusi Márton: A magyar neoavantgárd líra: van-e, vagy nincs?*

13.50–14.10 *Farkas Attila: Magyarország 1977: a gondolkodás végfoka*

14.10–14.30 *Székfü András: „...különben nem tudtuk volna filmre venni azokat” – A filmrendező Müller Péter (Sziámi) és az Ex-Kódex (1983)*

14.30–14.40 Kérdések, hozzászólások, zárzó

Absztraktok

Csatári Bence

történész, újságíró, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának tudományos kutatója

A kis gézengúztól a nagy popdíváig – Koncz Zsuzsa pályafutása

Koncz Zsuzsa pályafutása nemcsak a Kádár-rendszerben, de a későbbi időszakra vonatkozóan is a

„nagy generáció” zenészeinek, énekeseinek állatorvosi lovaként tekinthető nemcsak időbeli terjedelmét, hanem a megtörtént mozzanatokot illetően is. Az előadás Koncz Zsuzsa pályafutásának művelődés- és kultúrtörténeti szempontból érdekes, fontos, valamint a pártállam szempontjából rendszerspecifikus momentumaira fókuszál. Levéltári és oral history forrásokra egyaránt támaszkodva egyrészt azt igyekszik bizonyítani, hogy a szinte a Kádár-rendszer konszolidációjával egyszerre induló karriertörténetben felfedezhető a hatalommal való különböző intenzitású és jellegű kapcsolódási pontok, másrészt arra keresi a választ, hogy ezek mennyiben befolyásolták az énekesnő pályafutásának sikerességét. Koncz Zsuzsa szakmai előmenetelének megítélése nagyon sokrétű és összetett, majdhogynem ellentmondásos, ami kiderül pályatársainak interjúiból is. Meg kell állapítani ugyanakkor, hogy teljesítménye a társadalom legszélesebb rétegeihez igen intenzíven jutott el, így előadasmódjának jelenséggé válása mindenképpen megkerülhetetlenné teszi a könnyűzene történetével foglalkozók számára.

Bólya Anna Mária

zeneelmélet- és tánc történettanár, a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet tudományos munkatársa, a Magyar Táncművészeti Egyetem egyetemi docense

Izzó planéták a hideg univerzumban – Markó Iván táncszínháza

A magyar balett-történet második világháború utáni megszakíttósága olyan korszakot hozott, amelyben a zseniális oktató, Nádasi Ferenc iskoláját államosították, és a táncművészetben csak a balett és a néptánc maradhatott meg a szovjet ideálnak megfelelő repertoárral. Minden más táncművészeti ág (modern tánc, a hungarikum mozdulatművészet, társastánc) felszámolásra volt ítéelve. Mindez meghatározta az 1950-es évek balettrepertoárját. Azonban már az 1960-as években Lőrinc György igazgatásának idején megjelennek a repertoáron nyugat-európai koreográfusok művei. Érdekes módon ezek a bemutatók nem keltnek nagy visszhangot. Az 1973. decemberi Bójart-estnek viszont robbanásszerű hatása volt a magyar táncéletre.

Maurice Bójart balettjei szinte mágikus hatást gyakoroltak a közönségre. A koreográfus a táncot egyetemes nyelvként és totális színházként fogta fel. Felforgató darabjai nem csupán a táncművészet értelmezését változtatták meg, hanem a táncosok táncművészetéhez való viszonyát is.

Az előadás azt vizsgálja, hogy Bójart „felforgató” és „ritualizáló” koreográfusi stílusát hogyan viszi tovább, értelmezi át Markó Iván, milyen új elemekkel alakítja ki saját, hungarikumként értelmezhető totális színházát. Emellett a tánc és táncos viszo-

nyának szempontjai szerint tárja fel és a késői darabokban, elsősorban az *Izzó planétákban* a közösségi dinamika mélyebb, jóslatszerű jelentéseit.

Martsa Piroska

szobrász-restaurátor művész, a Martsa-művészek hagyatékának gondozója

„Csendes erő” – Martsa István szobrászművész élete és munkássága

A szocialista évek alatt munkálkodó hazai művészek megítélése olykor egy kalap alá esik azokéval, akik a II. világháborút követő időszakban rettenetes bűnöket követtek el honfitársaikkal szemben. Művészi örökösként az utódokra hárul a feladat, hogy felmenőik munkásságát óvják és őrizték olyan időszakokban is, amikor érdemet szerezhethet az, aki az elődöket gyalázza. Ugyanakkor nem vitatható az sem, hogy aki egy adott időszakban él, az részese annak a kornak, így mások bűnei rá is árnyékot vethetnek. „Nemcsak nem hazudni, hanem az igazságot megmondani, ez kötelességünk, s ki ezt nem tevé, vétkezett, ki hallgat, hazudott” – mondja Eötvös József, de szót emelni egy agresszív társadalmi rend ellen igencsak kockázatos. Martsa István hitt a kollektívizmus eszméjében, de küzdött az emberi aljasság ellen. Életéről, alkotásaiban is megnyilvánuló humanizmusáról szól az előadás.

Zuh Deodáth

a Magyar Tudományos
Akadémia Bölcsészettu-
dományi Kutatóközpont
Lendület Morál és Tudu-
mány Kutatócsoport
posztdoktori kutatója

**„Ellenállás a kultúra által” –
Építészet és ellenkultúra
Magyarországon 1989 előtt
(esettanulmányok)**

Az „ellenkultúra” fogalmának vizsgálatánál mindenképpen szükség van olyan szakmák mikro- és makrokörnyezetének vizsgálatára, amelyek elsődlegesen nem fogalmak és érvek átadásával, nem képzőművészeti munkák létrehozásával és nem előadó-művészeti teljesítmények megvalósításával foglalkoznak. Hogy állíthat elő ellenkulturális terméket saját szakmájában egy olyan alkotó, aki hathatós anyagi támogatásra szorul művei megvalósításában, illetve akinek tervei utolsó részleteit is engedélyeztetnie kell? Az építészet példáját ennek a fogalmi tisztázásnak az érdekében vezetem be előadásomban, majd olyan példákat választok, amelyek válaszokat adhatnak az itt felmerülő fogalmi és módszertani kérdésekre. Az építészeti kritika kérdései 1983-tól kezdve dokumentálhatóan a magyar szakma figyelmének homlokterébe kerültek, és ráirányították a figyelmet arra, hogy milyen nehézségekkel kell szembenéznie egy olyan szakma képviselőjének, amelyre egyszerű konjunkturális okokból szükség van ugyan, viszont amelynek művelői felettébb kritikusan is állhatnak a fennálló rendhez.

Kiss Eszter Veronika

zenetörténész, zenekritikus,
szakíró, a Vujicsics Tihamér
Zeneiskola zeneirodalom-
és szolfézstanára

**A „hangépítész” – Kiss
Ferenc meghatározó
szerepe a hazai világzene
színpadán**

Kiss Ferenc neve egyet jelent a magyarországi világzenével. A kezdetektől részese volt, 20 évet muzsikált a Vízöntőben, de tagja volt a legendás Kolindának is. Zeneszerzői pályáját meghatározták a népzenei gyökerek, de sosem egyszerűen feldolgozta a népzeneből átemelt dallamokat, sokkal inkább a bartóki, kodályi elveket vallotta, és a népzenei anyanyelvet használva komponált. Az akusztikus zene, a népi hangszerek és a tradicionális játéktechnika mellett fontos szerepet kap műveiben az elektronika is. A kárpátaljai gyűjtései során ismerkedett meg az archaikus klezmerstílussal, amelyet szintén beépített zenei eszköztárába, és létrehozta az Odessa Klezmer Bandet. Nemcsak előadóművészként és zeneszerzőként jelentős, de meghatározó kiadói munkássága, amely a táncházmozgalom szempontjából is hiánypótló kezdeményezés volt.

Máthé Áron

történész, szociológus, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnökhelyettese

„Ellenkultúrák” a kommunista diktatúra időszakában: közelítések

Mit jelent az, hogy „ellenkultúra”? Honnan származik a kifejezés és hogyan alkalmazható ez a kádári restauráció világára? Mi a különbség ellenállás és ellenzé-kiség között? Milyen formákban jelentkezett a kulturális ellenállás a „létező szocializmus” 1956-ot követő évtizedeiben?

Az előadó a fenti kérdéseket járja körbe anélkül, hogy a fogalmak használatát „rendszerintilag” osztályozná. A kérdések felvetéséhez magyar szempontból nem vethető el röviden a magyar nemzeti közösség – a magyar nacionalizmus, ha úgy tetszik –, hogy milyen helyet kapott a szovjetek nagyhatalmi galaxisában?

Az előadás végén két eseményre utal: az egyik a magyarországi Soros Alapítvány létrejötte, a másik pedig a Bethlen Gábor Alapítvány létrehozása. Vajon értelmezhető-e ez a két esemény mintegy a következő nagyhatalmi galaxisba való beilleszkedés-ként (betagolódásként?), illetve a szuverenitásért való küzdelem párhuzamaként?

Horváth Gergely

a Petőfi Media Group
ügyvezetője, a Magyar
Kultúráért Alapítvány-
csoport tagja, a Szikra-díj
zsűrielnöke

Ellenkultúra-e a keresztény könnyűzene?

A magyar keresztény könnyűzene színrelépését szimbolikusan Szilas Imre

1968 áprilisában a Mátyás-templomban bemutatott *Húsvéti misé*-je jelzi. A Beatles *White* albumának évében, a prágai tavasz heteiben, néhány nappal Martin Luther King meggyilkolása után és a *Hair* című musical Broadway-bemutatója előtt egy 18 éves fiatalember a világon elsőként mutat be beatmisét, amely aztán a következő időszakban új utat is mutat a hazai vallási zenei hagyomány korszerű felfrissítésére. A misét a templomon kívül is több ezren hallgatják, a zenekar tagjai között ott találjuk a Gemini és a későbbi Hungária egy-egy tagját is, miközben ugyanazon tér másik épületében az Illés koncertezik. Az az Illés, amely akkor a „beatnemzedék” számára adott erőt, hitet, és amelynek névadó zenekarvezetője életének utolsó szakaszában református kántorként szolgált...

A modern könnyűzene történetében több pillanat is van, amikor egy nemzetközi jelenség szinte azonnal megjelenik a magyar színtéren is, egyedien, ugyanakkor – akár a vasfüggöny ellenére – globális minőségként is értelmezhetően. Az előadás egyik állítása, hogy a hazai könnyűzenei élet keresztény vonatkozása ilyen jelenség volt, és rendkívül izgalmas fejlődési potenciál előtt állt, amelyet azonban akkor nem tudott befutni, ellentétben a párhuzamosan érlelődő, majd berobbanó táncmuzikálással, amely szintén beoltotta a kortárs könnyűzenei gon-

dolkodást. De vajon a '68-as közhangulatban formálódó hazai keresztény könnyűzenei színtér aktorai mennyiben voltak egyúttal a lázadás képviselői, mint brit vagy amerikai zenei hőseik? Volt-e protest a katolikus alkotók megmozdulásaiban, és volt-e egyetemesen értelmezhető társadalmi üzenet a protestáns oldalon felbukkanó új zenei megmozdulásokban? Az előadás erre keresi a választ többek között a Szikra-díj (magyar keresztény könnyűzenei elismerés) 2021-es két életműdíjas alkotója, Bolyki Eszter és Szilas Imre életútjának felvillantásával.

Falusi Márton

költő, író, kultúrakutató, a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet tudományos főmunkatársa, a Magyar Művészet főszerkesztője

A magyar neoavantgárd líra: van-e, vagy nincs?

Már maga a „neo-avantgárd” kategória is kétes. Mégis van magyarozóértéke, ha azokat a költőket vesszük szemügyre, akiknek verseit az előadó elemzi. Baránszky László, Cselényi László, Dobai Péter, Erdély Miklós, Kemenes Géfin László, Papp Tibor és Parancs János nevei korántsem ismeretlenek, ám lírájukat jobbára zárványként tartja számon a magyar irodalomtörténet. A párizsi Magyar Műhely, a vajdasági symposionisták vagy a nyugati emigráció idevágó alkotói ugyan egyre inkább az érdeklődés homlokterébe kerülnek, maguk a versek, a költemények jelentősége, hatástörténete csak néhány kiemelkedő szerző (például Domonkos István vagy Tolnai Ottó) esetében tekinthető kellőképpen feldolgozottnak.

Az előadás kifejezetten bizonyos versekre koncentrált, és a szövegformálás technikáinak időtállóságára kérdez rá az említett szerzők műveiben.

Farkas Attila

filozófus, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem adjunktusa, a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet tudományos munkatársa

Magyarország 1977: a gondolkodás végfoka

Az első magyar punk-együttes, a Spions 1977-ben alakult, összesen három nyilvános koncertet hirdetett meg, amelyből az első félbeszakadt, az utolsó pedig el sem kezdődött, a tagok 1978 májusában emigráltak. Az epizód a magyar alternatív zene hatástörténetének legendájaként rögzült. A Spions tagjai a neoavantgárd művészetből és a kortárs zenétől érkeztek a rock világába. Úgy általában a rock, mint a saját jelentőségüket rendkívül nagyra értékelték. Najmányi László beszámolója alapján céljukat úgy foglalhatjuk össze, hogy el akarták foglalni helyüket a rock panteonjának istenei között. Az előadó megvizsgálja annak a tételnek a tarthatóságát, hogy a rock az emberi gondolkodás végfoka; ezt megelőzően bemutatja, hogy hogyan támadta a korai magyar punk a kommunista politikai rendszert, de annak értelmiségi ellenzékét is, és hogyan számolt le a hatvanas évek eszméivel.

Székfű András

filmtörténész, címzetes
egyetemi tanár, professor

**„...különbem nem tudtuk
volna filmre venni azokat”
– A filmrendező Müller
Péter (Sziámi) és az
Ex-Kódex (1983)**

„A film valamennyi eseménye megtörtént / különben nem tudtuk volna filmre venni azokat” – közli a nézővel egy felirat az *Ex-Kódex* elején. Természetesen nem dokumentumfilm következik, hanem a játékfilmnek is a legjátékosabb, a szabályokra fittyet hányó fajtája. A múlt század második felében a forradalomtól a rendszerváltásig a magyar filmgyártásban (igen kevés kivétellel) csak a Balázs Béla Stúdióban készültek kísérleti filmek. A hatvanas évek szürreális-avantgárd rövidfilmjei után a hetvenes évek átvezettek a nyolcvanas évek neoavantgárd játékfilmjeihez: Szirtes András: *A pronuma bolyok története* (1983), Müller Péter: *Ex-Kódex* (1983) és Wahorn András: *Jégkrémbalet* (1984). Az előadás bemutatja a tavaly 70. születésnapját ünneplő Müller Péter Sziámi útját a filmhez, három filmjét, és utal útjára a filmtől.

MEGJELENT

MMA-MMKI.HU